

Соціально-трудова чинники соціальної згуртованості в інноваційній економіці

В. КИРИЛЮК

ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

У статті висвітлено соціально-трудова чинники соціальної згуртованості в умовах розвитку інноваційної економіки. Визначено роль соціальної згуртованості, як основної складової постійного розвитку економіки та громадянського суспільства.

В статье рассматриваются социально-трудовые факторы социальной сплоченности в условиях развития инновационной экономики. Определена роль социальной сплоченности, как основной составляющей устойчивого развития экономики и гражданского общества.

The article highlights the social and labor factors of social cohesion in the development of innovative economy. The role of social cohesion, as a major component of sustainable development of economy and civil society.

Ключові слова: соціально-трудова чинники, соціальна згуртованість, інноваційна економіка, громадянське суспільство, соціальна політика.

Постановка проблеми. В умовах загальних глобалізаційних процесів, модернізації та демократизації громадянське суспільство стало провідним в еволюційному розвитку. Соціальна згуртованість суспільства є саме тією характеристикою якості процесу формування сучасного громадянського суспільства, яка здатна орієнтувати соціум в умовах трансформаційних та глобалізаційних процесів, протидіяти деструкції, кризі, занепаду, нейтралізувати напружені конфлікти, і сприяти стабільності суспільства, його вдосконаленню та зміцненню, що в свою чергу сприяє встановленню та розвитку інноваційної економіки. В Україні соціальна згуртованість знаходиться на низькому рівні, що спонукає до пошуку причин та можливих шляхів вирішення цієї проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зазначеній проблематиці присвячено низку наукових праць. Проблеми соціальної згуртованості та її окремих складових досліджували такі зарубіжні науковці, як Л. Вітте, Я. Дреновські, Л. Козер, А. Сен, В. Роїк, М. Волгін, Ю. Пахомов та інші. В Україні питання соціальної згуртованості досліджували Е.Лібанова, А. Колот, А. Грищенко, А. Сіленко та інші.

Мета дослідження полягає у визначенні основних соціально-трудова чинників соціальної згуртованості та її впливу на формування і розвиток інноваційної економіки.

Основні результати дослідження. Як відомо, в різних країнах і суспільствах тією чи іншою мірою

існують і соціальна згуртованість його членів, і навпаки – соціальна відчуженість. У соціумі співвідношення стану «згоди» і «розбіжності» з тих чи інших питань залежить від багатьох соціальних, економічних, етнічних, культурних та політичних складових, що робить досягнення єдності з ключових питань його життєдіяльності надзвичайно складним. Через деякі розбіжності в інтересах і можливостях їх реалізації, відносини між соціальними верствами і групами відзначаються певною напруженістю. Однак, дослідження вчених і останні європейські та світові програмні документи свідчать про велику роль у досягненні соціальної згоди і згуртованості саме системи сформованих і задіяних у соціальній життєдіяльності цінностей морального і духовного плану. Останнє вимагає залучення групи функцій соціальної політики, спрямованих на ті дії і заходи держави, які сприяють забезпеченню соціальної і політичної стабільності суспільства, а також соціальної, екологічної, економічної безпеки.

Існують різні підходи до визначення поняття соціальної згуртованості. Згідно трактування Ради Європи, соціальна згуртованість – це здатність суспільства забезпечувати благополуччя всіх своїх членів, мінімізуючи диспропорції в розвитку й уникаючи маргіналізації людей. Її досягнення має на увазі створення в суспільстві атмосфери солідарності, яка зводить до мінімуму відчуженість. Концептуальним ядром доктрини соціальної згуртованості виступає включеність (залученість) людей у життя суспільства, відповідно обґрунто-

вуються заходи, які спрямовані проти соціальної ізоляції й соціальної дезінтеграції¹.

За визначенням Світового банку, соціальна згуртованість – це такий стан, за якого група людей у межах певної території – країни, демонструє здатність до співпраці, що, в свою чергу, створює інституційну можливість для продуктивних змін. Це абсолютно не означає, що люди крокують в одному напрямі, думають однаково, мають однакові погляди. Соціальна згуртованість – це можливість без втрати індивідуальних відмінностей забезпечити координацію, співпрацю заради реалізації критично важливих цілей суспільства.

На думку В. Роїка, соціально згуртоване суспільство – це суспільство з міцними сталими правами для кожного члена, суспільство, де групи і окремі люди діють відповідально, соціальний діалог прийнятий за норму, інститути і закони працюють в ім'я громадянського діалогу та активної залученості людей в демократичні процеси, преважують почуття безпеки і впевненості в завтрашньому дні².

Вплив рівня соціальної згуртованості беззаперечний. Ще на початку минулого століття німецький філософ М. Вебер у праці «Протестантська етика і дух капіталізму» (1904) досліджував взаємодію ірраціонального чинника (культури, довіри, соціальних мереж взаємодії) й економічного розвитку країн. Він був переконаний, що нації конкурують не лише товарами й послугами – вони конкурують системами суспільних цінностей (на які можна й потрібно цілеспрямовано впливати) та системою освіти.

Так, визначаючи смислове значення поняття «соціальний капітал», Р. Патнам у своїй праці «Творення демократії: Традиції громадської активності в сучасній Італії» звертається до таких рис соціальної організації, як довіра, норми, мережі, які можуть покращити ефективність суспільства, забезпечуючи координаційні дії. На його думку, такі цінності, як ступінь взаємної довіри, суспільні зв'язки, універсалізовані інституційні взаємодії – це результат «складної еволюції, яка включає в себе і гострі конфлікти, і повсякденну роботу нормотворення, і цивілізаторську діяльність інтелектуальної і правлячої еліти». А на думку американського соціолога Дж. Коулмена, він здатен полегшити виробничу діяльність, збільшити ефект групової кооперації.

Група, «всередині якої існує повна надійність і абсолютна довіра, здатна здійснити набагато більше в порівнянні з групою, яка не має даних якостей». Відповідно, даний підхід наголошує на важливості соціальної згуртованості окремих індивідів в процесі їх корпоративної взаємодії як на рівні окремого підприємства, збільшуючи його продуктивність, так і в межах держави, забезпечуючи їй «коридор» для дій³.

Для підтвердження важливості ролі соціального аспекту в економічному прогресі країни варто згадати роботу Ф. Фукуяма «Довіра. Соціальні чесноти і шлях до процвітання», де автор прямо вказує: саме довіра (як частина соціального капіталу) визначає прогрес «самореалізації» конкретного суспільства. Він залежить не від ринкових принципів і не від прихильності традиціям, а від рівня довіри, що існує в суспільстві. Також автор зазначає, що економічний прогрес є свого роду «нагорода» суспільству за внутрішню гармонію, відсутність якої перешкоджає господарському процвітання.

Основні складові соціальної згуртованості зображено на рис.1.

Лотар Вітте у праці «Європейська соціальна модель і соціальна згуртованість: яку роль відіграє ЄС?» зазначає: Європейський Союз визнає, що мета соціальної згуртованості за певних обставин переважає над реалізацією ідеї ефективного внутрішнього ринку ЄС.

Як у договорах ЄС, так і в заявах Європейської Ради європейська соціальна модель визнається як важливий елемент європейського інтеграційного процесу. Якщо європейська соціальна модель відрізняється від соціальних режимів інших промислово розвинутих країн світу насамперед тим, що соціальну згуртованість визначено як пріоритетну мету, то, відповідно, мірилом політики ЄС повинне бути те, наскільки вона зміцнює чи послаблює цю згуртованість.

Лотар Вітте писав: протягом останніх 25 років фахівці дійшли висновку, що в країнах ОЕСР існує ряд режимів добробуту (welfare regimes) – моделей, що різняться обсягом тих чи інших пільг і обґрунтуванням права на їх отримання, фінансуванням і організацією:

- англосаксонська – ліберальна;
- північна – універсалізуюча, соціалістична;
- континентально-європейська – корпоративна;

¹Гриненко А.М. Ціннісні орієнтири в формуванні соціальної згуртованості суспільства. [Електронний ресурс].– Режим доступу:<http://ir.kneu.kiev.ua:8080/bitstream/2010/197/1.pdf>

²Роїк В. По пути социальной сплочённости: Новый компас социальной политики // Социальное партнерство. 2009. №3. С. 2–5.

³Полунеев Ю. Соціальна згуртованість як складова економічного прориву / Ю. Полунеев // Науковий вісник Ужгородського університету 2011. – 2011. – С. 161–165.

Рис. 1. Основні складові соціальної згуртованості згідно розробленої та оновленої в ЄС Стратегії соціальної згуртованості (2007 р.)

➤ середземноморська – корпоративна, заснована на традиціях (велике значення сім’ї).

Автор вважає, що навіть найбільш розвинені країни відрізняються між собою за рівнем соціальної згуртованості і її впливу на становлення ефективного урядування та економічного розвитку. А саме:

➤ Скандинавські країни уособлюють європейську соціальну модель, у якій задоволення матеріальних потреб поєднується з участю в житті суспільства і соціальною згуртованістю.

➤ Стосовно країн континентального європейського «ядра», то Німеччина і Франція по більшості індикаторів перебувають у «міцних середнячках».

➤ Диференційованого підходу вимагають і південно-європейські країни. Італію та Іспанію в матеріальній сфері можна певною мірою порівнювати з країнами європейського «ядра», однак велика відмінність від останніх спостерігається в участі громадян у житті суспільства і соціальній згуртованості. Португалія і Греція майже по всіх індикаторах відстають від всіх інших «старих членів» ЄС.

➤ Чехія, Угорщина і Польща, як і очікувалося, за показниками задоволення матеріальних потреб значно відстають від усіх інших країн ЄС, проте показники участі в житті суспільства і соціальної згуртова-

ності, хоча й гірші, ніж у країнах континентального європейського «ядра», однак відповідають рівню південно-європейських країн, а іноді навіть і кращі.

➤ Англосаксонські країни – США, Канада, Австралія і Великобританія – на тлі (інших) європейських країн вирізняються гарними результатами в матеріальній сфері й рівнем участі в суспільному житті, однак істотно відстають за показниками соціальної згуртованості; навіть Канада досягає лише «гарного південно-європейського» рівня⁴.

Соціальна згуртованість має на увазі досягнення рівності й відсутність дискримінації в забезпеченні прав людини в реальному житті за наявності різноманіття думок культур релігійних вірувань. Це може забезпечити на основі:

➤ визнання достоїнства людей їх здібностей та самобутності;

➤ забезпечення волі особистого розвитку людини протягом всього його життя;

➤ надання можливості активної участі кожному чоловікові й кожній жінці в публічному культурному й трудовому житті суспільства.

Велике значення у формуванні соціальної згуртованості суспільства має довіра до соціальних інститутів та органів влади. Виявлення рівня довіри насе-

⁴Європейська соціальна модель і соціальна згуртованість: яку роль відіграє ЄС? / Фонд ім. Фрідріха Еберта, Регіональне представництво в Україні та Білорусі. Лотар Вітте. – К. : Заповіт, 2006. – 44 с.

Таблиця 1

Рівень довіри громадян до основних соціальних та державних інститутів в Україні у травні 2013 р.⁵

Соціальний (державний) інститут	Рівень довіри (%)				
	Довіряю	Переважаю довіряю	Переважаю не довіряю	Зовсім не довіряю	Важко сказати
Сім'я та родичі	94,4	2,6	1,1	0,1	1,8
Співвітчизники	30,2	26,6	8,8	1,4	44,6
Сусіди	32,2	24,1	12,5	6,3	24,9
Колеги по роботі	30,1	17,1	11,4	4,3	37,1
Президент України	6,5	19,3	23,9	45,0	5,3
Верховна Рада України	1,6	14,7	31,7	45,1	6,9
Кабінет Міністрів України	3,0	19,3	26,9	44,1	6,7
Збройні Сили України	8,2	40,4	18,9	18,3	14,2
Міліція	3,2	19,5	30,2	39,8	7,3
Служба Безпеки України	4,6	29,8	20,5	28,0	17,1
Місцева влада	6,3	36,0	24,5	22,8	10,4
Суди	2,7	13,2	27,4	44,9	11,8
Конституційний Суд	4,0	17,0	22,5	36,5	20,0
Прокуратура	4,4	16,2	25,1	38,4	15,9
Церква	31,7	38,4	10,6	9,3	10,0
ЗМІ України	10,3	48,0	21,2	12,6	7,9
ЗМІ Росії	5,8	27,3	25,7	20,3	20,9
Громадські організації	5,4	33,0	21,4	14,2	26,0
Політичні партії	2,0	15,6	37,1	32,1	13,2
Банки	3,0	19,9	30,3	37,0	20,8

Складено автором

лення до соціальних та владних інститутів було здійснено Фондом «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» та соціологічною службою Центру Разумкова у травні місяці 2013 р., шляхом проведення загальнонаціонального опитування, в якому взяло участь 2010 респондентів у всіх регіонах країни. Отримані статистичні результати даного дослідження свідчать про кризу довіри суспільства до інститутів влади в Україні, яка має місце у всіх її гілках (табл. 1).

У 2013 р. найбільше не довіряло населення Верховній Раді України, Президенту України та судам – по 45,1%, 45,0% та 44,9%, а довіряло – 6,5%, 1,6% та 2,7 відповідно. Силовикам українці скоріше не довіряють. Найкращі показники в СБУ, де сукупний рівень недовіри 48,5%, а довіри 33,4%, а найгірші

– до міліції, – 70,0% недовіри та 22,2% довіри, відповідно. Низька оцінка ефективності діяльності владних інститутів є складовою загального рівня зневіри населення, винятками серед недовіри є лише церква (баланс довіри-недовіри становить +50,2%), українські ЗМІ (+24,5%), а також єдиний з державних органів – Збройні Сили України (+11,4%). Громадським організаціям довіряє лише на 2,8% більше ніж не довіряють, дана категорія також є лідером серед частки осіб – 26,0%, яким важко оцінити рівень довіри до громадських інститутів, а найменш вагається населення при оцінці довіри до Президента України – 5,3%.

Також варто зазначити високий рівень недовіри населення до банків, який складає 67,3% проти 22,9%, що довіряють. З усіх існуючих соціальних та владних

⁵Рівень довіри громадян до соціальних та державних інститутів. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://infolight.org.ua/charts/riven-doviri-gromadyan-do-socialnih-ta-derzhavnih-institutiv>

інститутів найменший рівень довіри до судів – 15,9% та політичних партій – 17,6%.

Отримані результати свідчать, що в Україні лише двом соціальним інституціям в переважній більшості (понад 50%) довіряє населення, серед яких церква – 70,1% та українські ЗМІ та 58,3%. Криза довіри населення до владних та політичних інститутів в країні поглибилася досягнувши показників недовіри у переважній більшості 65–75%

Одним із фундаментальних соціально-трудова чинників соціальної згуртованості є ефективна соціальна політика держави. Соціальна політика являє собою специфічну діяльність держави, спрямовану на реалізацію права кожного громадянина вільно брати участь у всіх сферах соціально-економічної, трудової, духовного життя суспільства, на задоволення сутнісних потреб людини, інтересів соціальних груп при постійному виявленні і обліку соціальних наслідків економічних, політичних, світоглядних перетворень. У вузькому сенсі соціальна політика розглядається в контексті соціального адміністрування і відноситься до комплексу заходів, що надаються соціальною державою населенню в аспектах зайнятості та соціального захисту, охорони здоров'я та освіти⁶. У демократичному суспільстві множинність ідеологій і суб'єктів породжує розмаїтість цілей і стратегій соціальної політики, кожна з яких входить складовою частиною в ту чи іншу ідеологію і програму суспільного розвитку. У сучасному вітчизняному контексті проблеми соціальної політики пов'язані з проблемами соціальної згуртованості на тлі зростання соціокультурного напруження в суспільстві та появи зовнішніх і внутрішніх факторів дестабілізації.

Разом з тим, соціальну політику доцільно розглядати як ефективну за рахунок сформованих процесуальних аспектів згуртованості. Такими процесуальними аспектами згуртованості (консолідації) суспільства є, перш за все, процеси соціальної інтеграції, інклюзії та солідаризації громадян. Дані процеси взаємопов'язані і можуть виступати логічним продовженням попереднього. При цьому, соціальна інтеграція відноситься, на нашу думку, до одного з наскрізних процесів, так як, наприклад, може стати чинником соціальної інклюзії, а також тісно пов'язана з соціальною солідарністю, яка формується за допомогою і на основі об'єднання людей. Солідарність трактується як єдність переконань і дій, взаємодопомога і підтримка членів соціальної групи, що ґрунтуються на спільності інтересів і необхідності досягнення загальних групових цілей; спільна відповідальність і взаємна згода, що багато в чому влас-

тиво і соціальній інтеграції (яскравий приклад інтеграції – сучасний Євросоюз). Успішна реалізація процесів соціальної інклюзії, соціальної солідарності, соціальної інтеграції потенційно обумовлює високий рівень соціальної згуртованості.

Фактично соціальна інтеграція виступає початковим етапом соціального згуртування. Процес інтеграції (від лат. Integratio – з'єднання, відновлення) являє собою об'єднання в єдине ціле раніше розрізних частин та елементів системи на основі їх взаємозалежності і взаємодоповнюваності.

Простір соціальної інтеграції сприяє розвитку комунікативної культури людини, надає можливість для свідомого і несвідомого навчання необхідним, адекватним і продуктивним практикам соціального інтеракціонування, за допомогою завоєних раніше соціальних ролей, і формує в індивіда таку соціальну поведінку, яка очікувана суспільством і сприяє інклюзії в нього індивіда. В цілому, соціальна інтеграція зводиться, по-перше, до об'єднання людей на основі існування загальних цінностей і взаємозалежності, а по-друге, до виникнення міжособистісних зв'язків, практик взаємодії, взаємної адаптації між соціальними групами і інтегрованими індивідами. При цьому рівень інтеграції, з точки зору теорії солідарності Е. Дюркгейма, визначається ступенем відчуття індивідом приналежності до соціальної групи або колективу на підставі спільних норм, цінностей, переконань. Єдність цілей, підтримка позитивних соціальних взаємодій і взаємин між людьми, посилення контролю за поведінкою індивідів, обумовлює однорідність і рівновагу соціальної системи, стабільність структури суспільства, і створює основу для формування згуртованості суспільства⁷.

При реалізації практик пасивної інтеграції індивід як би спостерігає за навколишнім світом, придивляється до його особливостей, бере участь в репродуктивному процесі засвоєння знань, у неї формуються початкові системи цінностей, соціальних установок під впливом людей з найближчого оточення. Фактично відбувається інтеріоризація зовнішніх норм, цінностей, моделей. Даний вид можна назвати також видом первинної інтеграції (з точки зору часу початку входження індивіда в суспільство). В основному пасивна інтеграція здійснюється в родині. Для частини людей, особливо які мають відхилення у розвитку, даний вид стає основним в процесі життєдіяльності, і в цьому випадку розвивається по типу адаптації.

У контексті активної інтеграції (другий вид) людина починає активно вивчати світ, набуває необ-

⁶ Міщенко А. Б. Феномен політичної довіри / А. Б. Міщенко // Зовнішні справи. – 2008. – №2. – С. 42–44.

⁷ Алешина М.В. Векторы социальной политики в контексте формирования сплоченности российского общества. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.vakizdat.ru/>

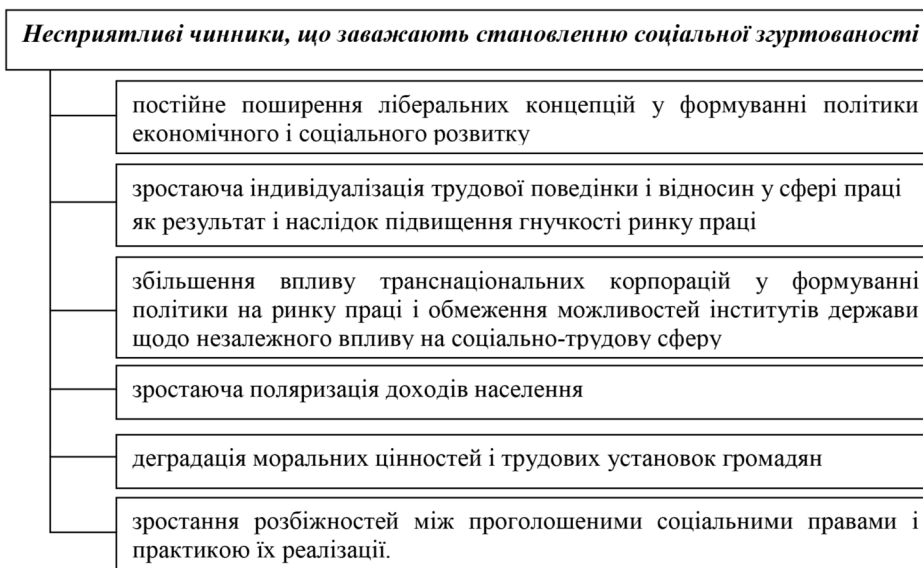

Рис. 1. Основні чинники, що заважають становленню соціальної згуртованості

хідних йому для достойного життя знання, уміння і навички, включається в процес міжособистісного спілкування, розширює його коло, займається творчістю, тобто відбувається не тільки екстеріоризація раніше засвоєних знань, накопиченого досвіду, але і досить активне перетворення навколишньої дійсності, трансформація повсякденності, соціокультурної реальності. Багато в чому саме завдяки активній інтеграції людей стає частиною суспільства.

Існує ряд несприятливих чинників, що заважають становленню соціальної згуртованості суспільства (рис.2).

До пріоритетних векторів національної (вітчизняної) соціальної політики з урахуванням її нинішнього стану, а також комплексу соціетальних проблем, на наш погляд, слід віднести:

- вдосконалення соціального законодавства в цілях розвитку згуртованості українського суспільства;
- забезпечення правового захисту всіх без винятку громадян, рівності всіх перед законом, невідворотності санкцій (незалежно від соціального статусу індивіда);

- соціетальна протидія монополізму та сприяння відкритій конкуренції у сфері соціального обслуговування, на ринках соціальних послуг, що потенційно сприяє зростанню їх якості та зниженню вартості, а отже, сприяє підвищенню якості життя соціально-дезадаптованих категорій населення;

- орієнтація державної соціальної політики на інтеграцію членів суспільства і його частин (розробка та реалізація концепцій, програм, технологій соціокультурної, освітньої та іншої інтеграції, інклюзії у відношенні всіх членів суспільства, незалежно від рівня їх психофізичного розвитку, етнічної, релігійної та гендерної належності, соціально-економічного статусу);

- конструювання інформаційного простору соціальної згуртованості з метою трансляції ідей

інтеграції, злагоди і солідарності суспільства, формування «патріотичного», громадянського менталітету за допомогою використання ресурсів засобів масової інформації.

Висновки. Парадигма соціальної згуртованості, орієнтована на забезпечення згуртованості суспільств, являє собою актуальний сучасний тренд соціокультурного розвитку. Процесуальними компонентами згуртованості суспільства виступають процеси соціальної інтеграції, інклюзії та солідарності, які взаємопов'язані і можуть виступати логічним продовженням один одного. Соціальна інтеграція виступає початковим етапом соціального згуртування, що обумовлює її соціетальну цінність.

Етапи соціальної інтеграції (від дошкільного до періоду геронтогенеза) є своєрідними пробами соціальної згуртованості з урахуванням послідовного (у процесі соціалізації) включення індивіда в різні соціальні групи. Аналіз визначення соціальної згуртованості, її іманентних компонентів показує, з одного боку, ідентифікацію даного феномена з соціальним забезпеченням, соціальним обслуговуванням, з іншого – необхідні умови для об'єднання (інтеграції) людей, досягнення соціальної солідарності. Однак, відстоювати підхід до соціальної згуртованості, побудованої на задоволенні економічних, медичних, соціальних потреб людей не слід (можна бути людиною здоровою, багатою, зайнятою, але при цьому - не бути «соціально згуртованою» з іншими членами суспільства).

Необхідна орієнтація соціальної політики не тільки на задоволення потреб людей, вирішення нагальних проблем, але і на формування соціокультурного простору, толерантності, «патріотичної» ментальності, підвищення рівня індивідуальної та національної культури.